

Morfologinių opozicijų nežymėtojo nario antrinė funkcija ir istorinis prezensas

Kalbos ženklų turinys (*signifié*) interpretuojamas pagal semantines funkcijas arba skirtingų semantinių funkcijų sintagmines kombinacijas¹. Atsižvelgiant į polisemiją, skiriamos pirminės ir antrinės semantinės funkcijos. Pirminės yra tos funkcijos, kurios sistemoje leidžia individualizuoti pagrindines ženklų ypatybes. Tais atvejais, kai opozicijos būna privatyvinės – tokios, kur ženklų pirminė semantinė funkcija skiriasi nuo kito ženklų pirminės funkcijos vienu (universalium) reikšmės komponentu (kitais žodžiais – vienu semantiniu požymiu), skiriamas nežymėtasis opozicijos narys, kurio pirminei funkcijai būdingas kalbamojo komponento nebuvimas, ir žymėtasis narys, kurio pirminei funkcijai tas komponentas būdingas. Galima manyti, kad antrinė nežymėtojo nario funkcija sutampa su pirmine žymėtojo nario funkcija ir atvirkščiai².

Iš šių samprotavimų dėl nežymėtojo nario plaukia hipotetinė išvada, kad iš esmės galima kalbėti apie antrinę minėtojo tipo funkciją, kurios semantinę vertę modifikuoja „žymintysis“ semantinis komponentas. O tą komponentą, savo ruožtu, signalizuoja nulinės išraiškos ženklas, priklausantis kalbos sistemai ir sujungtas su eksplicitiškai išreikštu ženklu³. Šiuo atveju nulinės išraiškos ženklai yra tokie vienetai, kurie leidžia priskirti tekstui (galbūt konteksto pagrindu) reikšmes, neišreikštas nenulinės išraiškos ženklais.

Priėmus išdėstytuosius principus, istorinis prezensas (tokiose kalbose, kaip lietuvių) gali būti laikomas junginiu prezenso, atliekančio pirminę funkciją, ir nulinės išraiškos ženklų, turinčio semantiką, leidžiančią iš istorinio prezenso išvesti intensiją, susijusią su praeitimi. Antra vertus, preteritas, atliekantis pirminę funkciją, tokią intensiją signalizuoja vienas pats⁴.

¹ Semantinės funkcijos priklauso intensinio tipo mentalinei konceptualinei sferai, kuri iš esmės bendra visoms kalboms. Toliau intensinė sritis nurodo objektus arba objektų klases, priklausančias ekstensinei sferai. Tų dalykų žinojimas sudaro atitinkamų intensijų pasirinkimo pagrindą. (Apie intensijos ir ekstensijos santykio problemą žr., pvz., [Kubczak, 1975, S. 72 ff.; Wunderlich, 1974, S. 257 ff.].)

² Reikia, tiesa, pripažinti, kad toks vaidmuo žymėtajam nariui yra daug svetimesnis negu nežymėtajam.

³ Tikriau sakant, čia turimi galvoj junginiai, panašūs į lietuvių *buvau buvęs*. Vienintelis skirtumas yra tas, kad čia abu ženklai turi aiškiai realizuotą išraišką.

⁴ Tokią interpretaciją esu pasiūlęs straipsnyje „Apie „istorinio“ prezenso tekstualinę funkciją“, parašytame 1980 m. rugpjūčio mėn. [Michelinī, 1982]. Ten, be kita ko, motyvuotai rašoma, kad „istorinis“ prezensas yra ekonomiškėnis, pavyzdžiui, už preteritą, nes, jį vartojant, nekreipiama dėmesio į tą informaciją, kuri komunikacijos atžvilgiu yra redundantiška (perteklinė). Bet, antra vertus, vartojant būtuosius laikus, labiau pabrėžiama centrinė teksto (at)kūrėjo (*ego*) padėtis“ (p.75).

Šioje perspektyvoje ir galima manyti, kad „preteritas ir prezensas informacijos kiekio atžvilgiu yra paprasti variantai; vienų laikų vartojimas vietoj kitų leidžia pajavairinti paviršinį tekstą, kaitaliojant būtuosius laikus su „istoriniu“ prezensu“⁵. Iš tikrųjų, žinoma informacija gali būti signalizuojama tik iš dalies arba net visai nesignalizuojama. Paprastai adresantas gali atstatyti giliosios struktūros semantiką, remdamasis kontekstu.

Teorija leidžia manyti, kad bet kurioje kalboje, turinčioje morfologines prezento ir preterito kategorijas, galima vartoti prezensą su „žymintiuoju“ ženklų, kurio pagrindu išvedama preterito semantika ir kurio išraiška yra nulinė. Tos galimybės realizavimą ar nerealizavimą, taip pat ir kalbamojo reiškinio dažnumą lemia nuo sistemos (kaip galimybės) nepriklausomi motyvai, – pavyzdžiui, literatūrinė tradicija, žanras ir t. t. Štai Homero kalboje istorinis prezensas praktiškai nevartojamas (arba, tikriau sakant, pasitaiko tik kaip išimtis)⁶ – tuo tarpu Herodoto ir antikos autorių veikaluose jis net gausiai paliudytas, plg. [Kühner, Gerth, 1898, S. 132 ff.].

Guido Michelini

LITERATŪRA

Chantraine, 1953 – Chantraine P. Grammaire homérique. – Paris, 1953, t. 2 (Syn-taxe).

Kubczak, 1975 – Kubczak H. Das Verhältnis von Intension und Extension als sprachwissenschaftliches Problem. – Tübingen, 1975.

Kühner, Gerth, 1898 – Kühner R., Gerth B. Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Zweiter Teil. Satzlehre. – Hannover, 1898, Bd 1.

Michelini, 1982 – Michelini G. Apie „istorinio“ prezento tekstualinę funkciją. – Kalbotyra, 1982, t. 33 (1), p. 72–76.

Wunderlich, 1974 – Wunderlich D. Grundlagen der Linguistik. – Reinbeck bei Hamburg, 1974.

Italija

(Milano, Università Cattolica
del Sacro Cuore)

Įteikta

1981 m. lapkričio 8 d.

Dar trumpai dėl norminių tariamosios nuosakos formų

Šių eilučių autoriaus straipsnyje „Tariamosios nuosakos formos (teikiama ir reali norma)“ (Kalbotyra, 1975, t. XXVII (1), p. 63–70), surinkus per 28 tūkst. formų ir pasirėmus jų vartojimo dažnumu, buvo nustatyta, kad tariamosios nuosakos paradigma raštų kalboje yra gana stabili, nes iš dviejų konkuruojančių for-

⁵ Žr. min. str. [Michelini, 1982, p. 76].

⁶ „Il est important d'observer que le langage épique ignore complètement le présent historique“ [Chantraine, 1953, p. 191].